

5.3. Олексій Андрієвський – активний громадський діяч, просвітник на теренах України (1845–1902)

Олексій Олександрович Андрієвський (1845–1902) народився 7 квітня 1845 року в місті Каневі Київської губернії (нині Черкаська область) у сім'ї вчителя повітового дворянського училища. Навчався в II Київській гімназії, потім – на історико-філологічному факультеті Київського університету. По закінченні університета 1866 року О. Андрієвський розпочав педагогічну діяльність – викладав російську мову та літературу в Катеринославській гімназії, де пропрацював до 1871 року, став одним із ініціаторів створення «Товариства піклування про жіночу освіту» в Катеринославі. Скоро О. Андрієвський був переведений до Одеси, але надовго там не затримався, 1877 року його перевели до Архангельська, а

після його клопотань – до Тули, учителем реального училища. Клімат останніх двох міст був несприятливим для його здоров'я, він серйозно захворів і мусив піти у відставку та повернутися до Одеси. 1877 року в газеті «Одесский Вестник» О. Андрієвський опублікував свою першу історико-літературну працю: «Григорий Федорович Квитка (Основьяненко), 1778–1843. Биографический очерк. Составил А-р». Цього ж року освітянина знову спіткало заслання до В'ятки. У Вятці О. Андрієвський прожив чотири роки, працював у місцевому статистичному комітеті, який збирав матеріали про утворення губернії. У збірнику «Столетие Вятской губернии» надрукував кілька статей з історії В'ятки і В'ятського краю.

У 1881 році О. Андрієвський одержав дозвіл повернутися на батьківщину, перебрався до Києва, де дістав посаду «редактора неофіційної частини» «Київських Губернських Ведомостей». Опрацьовуючи історичні архіви, за 1882–1886 рр., він опублікував «Исторические матерьялы из Архива Киевского Губернского Правления» (10 томів більш ніж по 200 статей кожен). 1885 року О. Андрієвського призначили інспектором гімназії в м. Златопіль, де він пропрацював п'ять років, залишивши по собі добру пам'ять тим, що підготував і видрукував «Історичну записку про Златопільську гімназію» (до її 50-літнього ювілею), організував шкільну бібліотеку, оркестр, заклав з учнями сад на пустирі, щосуботи влаштовував літературно-музичні вечори. Він сам складав програми цих вечорів, особисто керував хором. На них сходилася уся златопільська інтелігенція. Лише за рік роботи в гімназії О. Андрієвський створив нове обличчя навчального закладу, справив позитивний вплив на громадське життя міста.

1890 року О. Андрієвський повернувся до Києва на посаду вчителя словесности 1-ї гімназії, зайнявся громадською діяльністю: ще з 1882 року він самовіддано працював у Київській Комісії народних читань, у газеті «Киевские Губернские Ведомости» відкрив спеціальний відділ «для народного читання», організував у Києві постійну народну аудиторію.

1896 року О. Андрієвського було призначено інспектором народних училищ Катеринославської губернії: під його опікою опинилися народні сільські і міські училища. Тоді ж він переїхав до Одеси на посаду директора міського Сирітського Будинку, який перебував у занедбаному стані. Істотно змінити ситуацію новий директор не міг, він підготував доповідь з пропозиціями реформування закладу, а сам почав пошуки роботи, яка б давала йому вільний час для наукової та громадської діяльності. Незважаючи на свою постійну зайнятість, Олексій Олександрович брав активну участь в одеських народних просвітницьких закладах. На одну з його лекцій зібралось до тисячі слухачів.

Головною справою свого життя О. Андрієвський вважав розвиток української культури, освіти, просвітництва. У цьому його підтримувала дружина Клавдія Михайлівна – російська дворянка, яка стала помічницею у всіх його громадських справах.

О. Андрієвський був великим шанувальником Т. Шевченка. Його перу належать десятки праць, присвячених творчості поета.

9 липня 1902 вчений, освітянин Олексій Андрієвський помер. На його смерть відгукнулись некрологами майже всі київські та одеські газети, журнал «Киевская старина». Над могилою на Байковому цвинтарі височить скромна чотиригранна колона з білого мармуру, увінчана невеликим хрестом.

*****

Олексій Андрієвський увійшов в історію нашої держави не лише як талановитий педагог, а і як активний громадський діяч, просвітник, який «чутливо прислухався до биття громадського пульсу» і швидко з усією своєю «любов'ю до дітей і людини взагалі» відгукувався на всілякі зміни

Громадсько-просвітницька діяльність О. Андрієвського була різнобічною, як і обставини його особистого життя. Київ, Катеринослав, Одеса, Миколаїв, Херсон, В'ятка, знову Київ, Златопіль, і знову Київ, Верхньодніпровськ, В'ятка, знову Київ, Златопіль і знову Одеса – ось міста, в яких протягом свого життя перебував Олексій Олександрович. Але куди б не кидала його доля, скрізь, як згадував його товариш В. Щербина, крім служби він знаходив живу неофіційну справу, скрізь виявляв себе стараним працівником на ниві освіти¹. Цю думку підтверджував ще один його товариш і однодумець К. Якубович: «У містах, куди посилала його доля, він з'являвся провісником громадсько-просвітницьких починань»².

Перебуваючи в Катеринославі на посаді вчителя, О. Андрієвський брав активну участь житті педагогічної громадськості міста. Його, як здібного педагога Катеринославської чоловічої гімназії, було запрошено давати уроки російської мови і літератури одночасно в Маріїнську жіночу гімназію, директором, якої на той час була власниця цієї гімназії Олександра Якимівна Риндовська. Під її керівництвом зібралось цікаве товариство. Все, що робилося в місті в галузі просвіти в ці роки, – пише сучасна дослідниця жіночої освіти на Дніпропетровщині Є. Бузирева, – народжувалося в кабінеті О. А. Риндовської. Це був свого роду маленький інтелектуальний салон Катеринослава, де збиралися представники місцевої інтелігенції. Тут проводилися програмні наукові бесіди, на які запрошували й деяких учениць 8 класу гімназії. Зібрання були цілком невимушені: читали, грали і багато сперечалися; кожна літературна новинка, цікава газетна стаття, гарна книга, що звертали на себе увагу, обговорювалися. Відпрацьовувалися програми для самоосвіти, читались лекції з літератури й педагогіки. Порядність, щирий тон, невимушеність, відсутність однобокості й нетерпимості гармонійно позначались і на тоні вечірніх зібрань у Риндовської, і на загальному ввіреного їй навчального закладу³.

¹ Памяти Алексея Александровича Андриевского (1845–1902). – К. : Киевское общество содействия начальному образованию, 1905. – С. 9; Оп. 1. Спр. 7. Устав Киевского общества грамотности 1902 г., 47–52 арк.

² Там само. – с 9.

³ Баздирева Е. М. Біля витоків жіночої освіти на Дніпропетровщині: сторінки життя і діяльності О. Я. Риндовської-Червоної / Е. М. Баздирева // Наукові праці : науково-методичний журнал. – 2002. – Вип.

Саме під час таких зібрань і народилася думка створити Товариство попечительства про жіночу освіту в Катеринославі. Одним із фундаторів цього Товариства став О. Андрієвський, для якого він особисто і склав статут. У «Журнале Министерства народного просвещения» було видруковано царський указ про створення цього Товариства та розміщено його текст⁴. Тож О. Андрієвський, який був надзвичайно чутливий до биття громадського пульсу, усвідомлюючи, що урядових заходів недостатньо, спонукав Катеринославське суспільство взяти участь у цій справі, важливість якої не потребувала доказів⁵.

Членами товариства могли бути чоловіки й жінки, але вирішувати освітні питання доручалося тільки жінкам. Члени Товариства кожного року вносили для поліпшення жіночого училища зі своєї зарплатні десять рублів. Кошти Товариства поділялися на постійні, випадковий і основний капітал. Постійні кошти Товариства склалися із щорічних учительських внесків, процентів з основного капіталу і плати за вхід на приватні зібрання членів; ці кошти цілком витрачалися приблизно за навчальний рік. Випадкові кошти склалися із пожертвувань різних організацій та членських внесків, вони розходилися в тому ж році, в якому і надходили. А основний капітал складала пожертвування інших організацій, з членських внесків⁶.

За період перебування О. Андрієвського в Катеринославі зусиллями Товариства було відкрито трикласну жіночу безкоштовну школу для бідних дітей, яких забезпечували безкоштовним житлом, публічною бібліотекою, читальнями для дітей і учителів тощо. Як уже згадувалося, після трагічних подій у приватному житті О. Андрієвський у 1871 р. переїздить до Одеси. Займаючись педагогічною діяльністю, він поринає в громадське життя міста. В Одесі на той час діяла українська Громада, заснована, ще у 60-х роках⁷. Тут він близько сходиться з Л. Смоленським, товаришем із університету, долучається до Громади і вони разом надають цьому гуртку більш викінченого характеру, що знаходить вияв у суспільно-політичному усвідомленні необхідності просвітницької діяльності⁸.

Одеська Громада була «великим культурним вогнищем, де розвивалась

4, т. 17: Историчні науки. – С. 75.

⁴ Высочайшее повеление Об учреждении общества попечительства о женском образовании в г. Екатеринославе // Журнал Министерства народного просвещения. – 1870. – Ч. CLII. – С. 1; Циркулярное предложение министра народного просвещения попечителей учебных округов и прав инспекторов гимназии производить единовременные расходы из специальных сум // Журнал Министерства народного просвещения. – 1869. – Ч. 143. – С. 19–20.

⁵ Каманин И. Алексей Александрович Андриевский : некролог / И. Каманин // Киевская старина. – 1902. – № 9. – С. 415.

⁶ Каманин И. Алексей Александрович Андриевский : некролог / И. Каманин // Киевская старина. – 1902. – № 9. – С. 416.

⁷ Одесская «Просвіта» // Український вісник. – 1906. – № 5. – С. 313; Побірченко Н. С. Педагогічна і просвітницька діяльність українських Громад у другій половині XIX – на початку XX століття : в 2 кн. / Н. С. Побірченко. – К. : Науковий світ, 2000. – Кн. 2 : Громади Наддніпрянської України. – 185 с.

⁸ Оп. 1. Спр. 18518. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. Л. А. Смоленський, А. А. Андрієвський (Спомини), 29 арк.

і міцніла самосвідомість України»⁹. Збиралася члени Громади, як правило, двічі на тиждень. Найчастіше зібрання відбувалися або у Л. Смоленського, або в О. Андрієвського, або у тих членів, у кого було більше місця в будинку¹⁰. На зібрання сходилося часто від 50 до 100 осіб. Члени Громади приходили з жінками та дітьми. Це пояснювалося умовами конспірації. Л. Смоленський писав: «Це необхідно, бо коли з'явиться поліція, то потрапить на чиїсь іменини, а якби зібрання складалося з самих чоловіків, членів Громади, то ясно було б, що це зібралися якісь змовники»¹¹.

У Громаді, згадувала С. Щербина, були люди різних напрямів, але всіх об'єднувала любов до України, її мови, її пісні, її страдницької історії, усі разом з гирким почуттям згадували день руйнування Січі, улаштовували Шевченкові роковини, не вважаючи на великі труднощі, з якими пов'язувалися такі зібрання. Усі разом з палким захопленням співали «Ой, не гаразд, запорожці», «Гей, не дивуйте» та ін. У деяких це було виявом безпосереднього, кровного національного почуття, так би мовити, фізіологічного, споетизованого історичним романтизмом; у других – справою більш розумною, продуктом суспільно-політичної думки, що знайшла національну форму вираження¹². Сепаратистська течія серед українців тоді ледве помічалася і в Одеській Громаді не виявлялась.

Олексій Андрієвський відіграв важливу роль в Одеській Громаді. Вважалось, що ідеологом цього товариства був Л. Смоленський, а організатором конкретних справ – О. Андрієвський. С. Єгунова-Щербина писала: «Смоленський жив у сфері чистих ідей, які він мав і яких навчав: ділом його було слово. Андрієвський був людина життя, що намагалася завжди і скрізь давати своїм ідеям реальне втілення і розвивала у цих випадках невгамовну енергію»¹³. Це за його активної діяльності було організовано збір коштів на відкриття народної школи ім. Т. Г. Шевченка¹⁴. Це з його ініціативи в Одесі щорічно відзначалися роковини на честь Т. Г. Шевченка. Це він поширював по Україні газету «Одесский вестник», де друкувалися цікаві матеріали просвітницького характеру, в тому числі і про Т. Г. Шевченка¹⁵. Це він був організатором у 1876 р. зустрічі Одеських громадівців з М. Драгомановим, з яким підтримував тісні стосунки. Саме тоді М. Драгоманов їхав у Женеву видавати український часопис «Громада», на що його уповноважила Київська Громада, обіцяючи матеріальну підтримку, а також всіляку допомогу в організації матеріалів для видання.

Олексій Андрієвський також хотів, щоб Одеська громада підтримала видання цього часопису. На зустріч з М. Драгомановим зібралося багато

⁹ Там само. – арк. 2.

¹⁰ Рябінін-Скляревський О. З революційного українського руху 1870-х років. Одеська громада 1870-х років / О. Рябінін-Скляревський // Україна. – 1926. – № 5–6. – С. 121.

¹¹ Чикаленко Є. Спогади (1861–1907) / Є. Чикаленко. – Нью-Йорк : УВАН, 1955. – С. 7.

¹² Оп. 1. Спр. 18518. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. Л. А. Смоленський, А. А. Андрієвський (Спомини), арк. 412.

¹³ Там само. – арк. 412.

¹⁴ Оп. 1549. Спр. 43. Дело управления Киевского ученого округа 1898 г., арк. 96.

¹⁵ Оп. 1. Спр. 4494. Листи до В. С. Гнилосирова від 22 квітня 1879 р., арк. 4.

людей. С. Єгунова-Щербина писала: «Як тепер, пам'ятаю зібрання; що сталося з приводу цього приїзду. Із осіб, що були на зібранні, крім Смоленського, Андрієвського, Мальованого та інших громадян, пам'ятаю добре Афанасьєва і Желябова, їх запросили, щоб умовитися щодо взаємовідносин між російською та українською інтелігенцією і вияснити напрям майбутнього закордонного українського часопису. Пам'ятаю, з якою захопленою увагою слухала я, тоді 15-літній підліток, зі свого куточка всі ці розумні, палкі, чарівливо-гарні промови і як гордовито віддала потім свою єдину двадцятипятирублівку «в загальний фонд – добровільних пожертвувань на майбутній часопис»¹⁶. На зборах Одеської Громади всі підтримали пропозицію М. Драгоманова про співробітництво. Було вирішено – підтримати часопис співробітництвом і грошима. «Члени Громади, – писала С. Єгунова-Щербина, – обклали себе постійними податками на видання часопису»¹⁷.

О. Андрієвському вдалося встановити постійний зв'язок з М. Драгомановим у Женеві, налагодити пересилання йому зібраних грошей і доставку видрукованих за кордоном друкарнею Громади творів українських письменників до України. С. Єгунова-Щербина згадувала: «З далічини минулого, пригадується одне з таких зібрань у помешканні Боровського, що займав посаду доглядача Міського саду і мав там казенне помешкання. Велика кімната, із відчинених у сад вікон глядить тиха літня ніч, а у великій кімнаті людно, шумно й душно. Сьогодні тут багато народу. Чутно натхненні промови Смоленського, щирі палкі репліки Андрієвського, мелодичну промову Мальованого, скептичні уваги хазяїна. Серйозно і врочисто лунають крилаті слова Ковалевського: «треба ставити ідею на весь зріст», «проводити бій по всій лінії», обкладати грошовою провинністю всіх, «у кого в кишені брязкає можливість». Тут і П. І. Ніщинський, педагог, поет і композитор, і брати Климовичі, і Борисов, і Дашкевич, і Левитський, і Василевський, і Барзаковський, і Прокопенко, і Зенкевич, і багато інших. Пізно, димно від викурених цигарок, а люди все не розходяться, вони «самовизначаються», вияснюють собі й другим кожний свій світогляд. Слова «партія», «фракція» так і літають в димному, душному повітрі»¹⁸.

Всі номери журналу «Громада» громадивці привозили в Одесу, ризикуючи часто головою. Часопис читали урозхап; його статті, окремі брошури, що видавав Драгоманов, жваво обмірковувалися, викликали гарячі дебати, Цікаві були іноді ці громадські зібрання, що тяглися до пізньої ночі, – тепло згадувала С. Єгунова-Щербина¹⁹.

Крім співробітництва в часописі «Громада» і матеріальної підтримки часопису та його співробітників – емігрантів, крім матеріальної допомоги галицьким українським діячам, а також видання в Галичині і в Женеві

¹⁶ Оп. 1. Спр. 18518. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. Л. А. Смоленський, А. А. Андрієвський (Спомини), арк. 4.

¹⁷ Там само. – арк. 5.

¹⁸ Оп. 1. Спр. 18518. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. Л. А. Смоленський, А. А. Андрієвський (Спомини), арк. 5.

¹⁹ Там само. – арк. 5.

популярних брошур українською мовою, що служили пропаганді в тому чи іншому вигляді, крім перевезення і розповсюдження в Росії часопису «Громада» і всіх закордонних – женецьких і галицьких видань, – у Одеській Громаді з допомогою О. Андрієвського була організована підтримка і виховання талановитих молодих людей, що вийшли з народу²⁰. Хоч як не здавалося безвинною по суті діяльність Одеської Громади, але тоді, коли обіжником міністра Толстого, виданим 1876 р., заборонялося друкувати які б то не було твори українською мовою і виконувати українські музичні, вокальні і літературні п'єси в спектаклях і концертах, ця діяльність ставала очевидно нелегальною і тому небезпечною²¹.

Як відомо, О. Андрієвського було вислано у серпні 1877 р. до Тули звідки він повернувся через півроку до Одеси і ще гарячіше віддався громадським справам, виступаючи зі свідомо опозиційними промовами та доповідями на різноманітних з'їздах та зборах. Він був постійним членом Одеської Громади і хоч не був членом ніяких революційних гуртків, але вів знайомство з видатними революціонерами, як А. Желябов, М. Ковалевська, Добогорій-Макрієвич та ін. А. Желябов та М. Ковалевська, а також, відомі представники ліберального кола Г. Афанасьєв, С. Чаушанський та С. Южаков, часто бували присутні на таких українських святах, як Шевченкові роковини²².

Особливе місце у просвітницькій діяльності О. Андрієвського належало постаті Т. Шевченка. Це з його ініціативи в Одесі, Києві та інших містах щорічно відбувалися роковини на честь Т. Г. Шевченка. Він вважав, що справжнім пам'ятником великому поету «була б насамперед школа імені Шевченка»²³.

Це він постійно порушував питання про впорядкування і збереження в належному стані могили Т. Шевченка. Наприклад, у квітні 1879 році по дорозі до Катеринослава, він заїхав до Канєва «з наміром, – як сам писав, – поклопотатися про могилу Т. Г. Шевченка, яка, залишаючись без будь-якого догляду, нічим не обгороджена, кожної весни все більше й більше руйнується»²⁴. На другий день по приїзді він збирає «все місцеве товариство, що складається із служилих людей різних відомств». О. Андрієвському вдалося переконати авторитетних людей Канєва взяти під свою опіку нагляд над могилою. З історії питання відомо, що потім до цієї справи приєдналася Київська Громада, не без участі О. Андрієвського. Можливо, завдячуючи його ініціативі Тарасова могила збереглася в належному стані, адже завдяки О. Андрієвському відбулося створення фонду впорядкування могили

---

²⁰ Там само. – арк. 7.

²¹ Оп. 1. Спр. 18518. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. Л. А. Смоленський, А. А. Андрієвський (Спомини), арк. 8.

²² Оп. 1. Спр. 18518. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. Л. А. Смоленський, А. А. Андрієвський (Спомини), арк. 3.

²³ Андриевский А. А. Поминки Тараса Григоровича Шевченка 25-го февраля 1879 года в Одесе / А. А. Андриевский. – Одесса : Типография «Новор. Телеграфа», 1879. – С. 7–8.

²⁴ Андриевский А. А. Поездка в г. Канев на могилу Т. Г. Шевченка / А. Т-ый [псевд.] // Заря. – 1882. – № 45.

Т. Шевченка.

Проте жива участь його в громадському житті, виступи на з'їздах і на сторінках газет, а особливо його діяльність у Громаді знов привернули до нього увагу властей²⁵. Тож коли 1879 року в Одесу було призначено генерал-губернатором Тотлебена, знайшовся привід вислати Андрієвського як неблагонадійного елемента, в числі багатьох видатних одеситів, адміністративно, без суда і слідства, у Східний Сибір, який потім було замінено на В'ятку. У В'ятці О. Андрієвський також включається в громадсько-просвітницьку діяльність. Коли він прибув у це місто, тут саме готувалися до святкування століття створення губернії, а місцевий статистичний комітет вирішив з цієї нагоди випустити збірник «Столетие Вятской губернии» у двох томах. Олексій Олександрович як природжений краєзнавець, не зміг утриматись від участі у цій справі. Він дістав дозвіл працювати у місцевому архіві і написав до збірника статті «Исторический очерк г. Вятки до открытия намесничества», «Вятская хроника за последние 25 лет», «Об языческих обрядах и жертвоприношениях крещеных инородцев Вятской губернии» та нарис «Картофельный бунт в Вятской губернии». Останній нарис вийшов пізніше (в 1881 р.) в «Историческом Вестнике»²⁶. Перелічені роботи свідчать, що у В'ятці Андрієвський часу не марнував, він набув досвіду в археографії, який придався йому пізніше.

1881 р. О. Андрієвський одержав дозвіл повернутися з В'ятки в Україну. Друзі повідомили йому, що в Києві є вакантна посада редактора неофіційної частини «Киевских Губернских Ведомостей». У зв'язку з цим О. Андрієвський звернувся до Київського генерал-губернатора Дрентельна з проханням дозволити жити в Києві і призначити його на цю посаду²⁷. Генерал-губернатор запросив Олексія Олександровича до себе на аудієнцію і зустрів його такими словами, подаючи руку: «Обіцяйте мені Андрієвський, що ви не будете займатися українофільством і я дозволю вам жити в Києві. Дайте мені ваше чесне слово». О. Андрієвський на це відповів: «Якщо ви, ваше превосходительство, під українофільством розумієте сепаратизм, то я ніколи сепаратистом не був, і відмовлятися мені нема від чого; якщо ж ви розумієте любов до вітчизни, бажання їй розвитку і т.д., то від цього я відмовитися не можу і обіцянки такої вам також дати не можу»²⁸.

Не дивлячись на таку відповідь, О. Андрієвський одержав дозвіл жити в Києві і бажану посаду. Саме на цій посаді Олексію Олександровичу став у нагоді досвід роботи в галузі історії, який він набув, працюючи з архівами документами. Тож тепер він нею займався на документах рідної української

²⁵ Оп. 1. Спр. 18518. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. Л. А. Смоленський, А. А. Андрієвський (Спомини), арк. 6.

²⁶ Андриевский А. А. Вятская хроника за последние 25 лет : (1855–1880): по Губернским Ведомостям / А-р [псевд.] // Столетие Вятской губернии : 1780–1880 : сборник материалов к истории вятского края : издание Вятского губернского статистического комитета. – Вятка : Тип. Губернского правления и Литография Котлевича, 1880. – Т. 1. – С. 1–110.

²⁷ Оп. 519. Спр. 122. Дело о назначении редактором неофициальной части «Киевских губернских ведомостей», 1881–1884 г., арк. 1.

²⁸ Оп. 1. Спр. 18518. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. Л. А. Смоленський, А. А. Андрієвський (Спомини), арк. 4.

старовини. Посада редактора неофіційної частини «Киевских Губернских Ведомостей» дала йому доступ до архіву Київського губернського правління. Матеріали з цього архіву, що, на його погляд, мали найбільшу вартість, він друкував у неофіційній частині «Киевских Губернских Ведомостей». Ці матеріали були надзвичайно важливі для широкого кола громадськості, оскільки давали змогу поглибити знання про різні явища і події.

Праця протягом 1882–1886 років дала результат – 10 томів під назвою «Исторические материалы из Архива Киевского Губернского Правления».

Крім того, прибувши до Києва, О. Андрієвський впливається в життя Київської Громади: бере участь в колективній роботі у виданні журналу «Киевская старина», де став одним з найактивніших співробітників, друкується в газетах «Труд» (головний редактор О. Русов) та «Заря». Працює над збереженням спадщини Т. Г. Шевченка, поширенням і публікацією його творів, турбується про охорону його могили²⁹.

Але найбільшою заслугою О. Андрієвського у 1882 році є створення Київської Комісії народних читань, яка пізніше реорганізувалася в Товариство сприяння початковій освіті. Це була пора тяжкої реакції в Україні після вбивства у 1881 р. Олександра ІІ. Просвітницька діяльність серед народу стикалася тоді з дуже великими перешкодами і була підпорядкована найдрібнішій регламентації. Однодумець О. Андрієвського, громадівець В. Щербина згадував, що ніякі перешкоди не могли його спинити; він умів перемагати всі труднощі, умів вносити життя в організацію читань і в товариські збори, цю нову для Києва галузь роботи³⁰. Дійсно, така форма просвітницької роботи серед населення, як народні читання, була новою, незвичною. Публіка не звикла уважно слухати, тим більше, якщо читання відбувалися в людних місцях, наприклад на Хрещатику. Читання привертало увагу не тільки цікавих слухачів, а й тих, хто просто прогулювався. Андрієвський не пропускав також читань, стежив за дотриманням тиші. Іноді, як згадував І. Каманін, і сам виступав як лектор. Однак і тут він встигав стежити за порядком, робив зауваження тим, хто заважав читанню. Присутні не ображалися і поступово привчалися до порядку³¹. Про таку роботу Андрієвського писав у своїх спогадах і В. Щербина, називаючи його зразковим організатором і лектором.

Олексій Андрієвський турбувався і про змістову наповненість лекцій, надання усій цій роботі певної системності. Це з його ініціативи в Комісії народних читань були створені предметні секції – історико-літературна і природничо-історична, завдання яких полягало у доборі тем та адаптації обраних для читання брошур. Олексія Андрієвського не задовольняв перелік дозволених матеріалів, тому він всіляко намагався розширити його. Цьому сприяла і його робота в «Киевских Губернских Ведомостях». Він створив у газеті окрему сторінку «для народного читання, де друкувалися його та

²⁹ Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : монографія / Н. С. Побірченко. – К. : Науковий світ, 2002. – 331 с.

³⁰ Памяти Алексея Александровича Андриевского (1845–1902). – К. : Киевское общество содействия начальному образованию, 1905. – С. 18.

³¹ Каманин И. Алексей Александрович Андриевский : некролог / И. Каманин // Киевская старина. – 1902. – № 9. – С. 420.

інших членів Комісії статті на різні теми. Потім вони поширювалися окремими відбитками. Дозволені цензурою їхні тексти виголошувалися у народній аудиторії. Серед випущених таким чином 11 брошур 4 належали Андрієвському, а саме: «Крим і Кримські татари», «В. А. Жуковський», «Перший російський книгодрукар»³² та «Із бесід про любов до тварин». Тож крім публічного читання просвітницьких лекцій, він започаткував видавничу діяльність Комісії³³. Ще більшим пам'ятником самовідданої просвітницької діяльності Олексія Олександровича є будівництво у Києві Народної аудиторії. «Думка про облаштування аудиторії, – писав І. Каманін, – цілком належить О. О., і він з надзвичайним старанням взявся за її втілення»³⁴.

15 березня 1893 року Комісія народних читань прийняла рішення розпочати будівництво Народного дому. Щонеділі в квартирі О. Андрієвського збиралося правління, так званий штаб Комісії народних читань для обговорення питань, пов'язаних з будівництвом: вибір місця забудови, план аудиторії, пошук грошей на будівництво, яких у комісії, звичайно, не було³⁵. Багатьом ідея здавалася нездійсненною, адже на момент початку будівництва Комісія народних читань мала на своєму рахунку лише 2000 рублів. У спогадах про О. Андрієвського потім писали, що потрібна була його непогамовна енергія, наполегливість, глибока віра в успіх, щоб довести справу до завершення. Навіть у найскрутніші моменти він не втрачав самовладання. Його наївна віра в успіх надихала і всіх співробітників, підтримувала енергію³⁶.

Щоб зібрати необхідні кошти доводилося докладати неймовірних зусиль: друкувати заклики в газетах, розсилати підписні листи, влаштовувати літературно-музичні вечори. Він особисто звертався з листами до приватних осіб, в установи і, навіть, обходив склади, магазини, фабрики з проханнями допомоги, відгукнутися на заклик щодо створення Народного дому, який став би осередком просвітництва³⁷.

Заклики О. Андрієвського знаходили відгук. Пожертви притікали звідусіль: були і великі пожертви від київських благодійників від 1000 до 3000 рублів і дрібні – від 10 до 5 рублів, які збирали за підпискою з копійчаних внесків. На просвітницьку справу надсилали кошти і з інших міст

---

³² Андрієвський А. А. Первые Киевские нотариусы (1765–68) / А. Андрієвський // Киевская старина. – 1892. – Т. 39, № 11. – С. 30; Андрієвський А. А. Первый русский книгопечатник / А. А. Андрієвський ; с доп. проф. А. М. Лобода. – 4-е изд. – Петербург ; К. : Сотрудник, 1910. – С. 27; Оп. 1. Спр. 308. свідетельство типографії Корчак-Новицького г. Києва за июнь 1895 г. Об идентичности сочинения Андрієвського А. «Первый русский книгопечатник» 1895 г., арк. 49.

³³ Каманін І. Алексей Александрович Андрієвський : некролог / І. Каманін // Киевская старина. – 1902. – № 9. – С. 420–421; Оп. 190. Спр. 56. Дело управления Киевского учебного округа о выдачи вознаграждения за чтения публичных лекций 1904 г., арк. 5.

³⁴ Там само. – С. 422.

³⁵ Оп. 4. Спр. 10. Протоколи засідань строительного комитета по постройке «Народного дома», арк. 47.

³⁶ Андрієвський А. А. Материали по истории Запорожья и пограничных отношений / А. Андрієвський // Киевская старина. – 1886. – Т. 3, № 6. – С. 8.

³⁷ Андрієвський А. А. Материали по истории Запорожья и пограничных отношений / А. Андрієвський // Киевская старина. – 1886. – Т. 3, № 6. – С. 3.

і сіл Київської, Подільської, Волинської, Чернігівської, Полтавської губерній. Через три роки Народна аудиторія була введена в дію. На її будівництво витратили 25 тисяч рублів.

Звичайно, першим директором Народної аудиторії став Олексій Олександрович Андрієвський. Він був і дбайливим хазяїном і учасником недільних читань, і літературно-музичних вечорів, що проводилися на користь аудиторії, а також громадських концертів, організовуваних з його ініціативи. Разом з тим він складав програми цих заходів, запрошував виконавців, шукав собі помічників. Займаючись такою роботою, він не припиняв писати матеріали для газети³⁸.

Його друзі пізніше згадували: «Нерідко, зайшовши в його кімнату завідуючого, можна було б побачити таку картину: сам він, схилившись над письмовим столом, квапливо дописував яку-небудь газетну статтю або замітку з приводу народних читань, а тут же, за його спиною, відбувається репетиція літературної або музичної частини вечора»³⁹.

Як вважали сучасники, побудована і створена Олексієм Андрієвським Народна аудиторія прекрасний пам'ятник його просвітницькій діяльності, свідчення любові до рідного краю, підтвердження бажання поширювати знання.

Переїхавши у 1896 р. до Одеси, О. Андрієвський і тут поринає у вир активного громадського життя. Його з радістю зустріли в Одеській громаді. Таких працівників як він завжди потребувало товариство. З його ініціативи організували Слов'янське товариство, під егідою якого видавалися популярні книжечки російською мовою, але про Україну, а деякі – навіть українською мовою⁴⁰. Це товариство організувало народні читання. Одним із кращих лекторів був О. Андрієвський, який читав лекції для робітників. Його лекції, згадував К. Якубович, завоювали виняткову популярність і завжди притягували величезну кількість слухачів, число яких інколи доходило до тисячі⁴¹.

Під враженням від однієї з величезних аудиторій Олексій Олександрович в листі до рідних від 17 листопада 1879 р. міркував «Народні читання у тій формі, що вони ведуться в Києві, інших містах»: пора дати робітнику майстру дещо більше⁴².

Багато лекцій О. Андрієвський читав з російської і західно-європейської літератури (М. Ломоносов, В. Жуковський, О. Пушкін, М. Сервантес, Д. Десро).

³⁸ Памяти Алексея Александровича Андриевского (1845–1902). – К. : Киевское общество содействия начальному образованию, 1905. – С. 3.

³⁹ Памяти Алексея Александровича Андриевского (1845–1902). – К. : Киевское общество содействия начальному образованию, 1905. – С. 3.

⁴⁰ Побірченко Н. С. Педагогічна і просвітницька діяльність українських Громад у другій половині XIX – на початку XX століття : в 2 кн. / Н. С. Побірченко. – К. : Науковий світ, 2000. – Кн. 2 : Громади Наддніпрянської України. – С. 20.

⁴¹ Якубович К. Памяти А. А. – 1845–1902: речь К. Якубович / К. Якубович. – К. : Киевское общество содействия начальному образованию, 1909. – С. 20.

⁴² Каманин И. Алексей Александрович Андриевский : некролог / И. Каманин // Киевская старина. – 1902. – № 9. – С. 430.

Разом з тим він готував лекції про творчість українських письменників таких, як: Т. Шевченко, П. Куліш, Г. Квітка-Основ'яненко, І. Котляревський. На лекції про І. Котляревського в міську аудиторію, згадував один із учасників цього заходу, розраховану на 2000 осіб, зібралось стільки, що для 1000 осіб не вистачило місця. Тоді на їхнє прохання лекцію довелося повторити. Вона справила велике враження на жителів міста. Після лекції протягом кількох днів твори І. Котляревського були в Одесі розкуплені⁴³.

Крім лекцій загальнопросвітнього характеру з літератури, О. Андрієвський читав і лекції з історії. Так, в аудиторії на слобідці Романівці він прочитав три лекції з історії Новоросії та Запоріжжя⁴⁴. З повідомленнями просвітницького характеру О. Андрієвський виступав і в Одеському літературно-артистичному товаристві, членом якого він був.

Одеське літературно-артистичне товариство було створене 5 вересня 1897 р. і розташувалося у будинку Маразлі на Приморському бульварі. Товариство мало декілька секцій: літературну, музичну та художню. У цьому товаристві проводилися творчі вечори, обговорення на політичні, економічні, педагогічні, історичні теми, у яких брали участь педагоги, історики, журналісти, художники, живописці, музиканти. Там О. Андрієвський прочитав декілька рефератів, зокрема про М. Добролюбова, Г. Успенського, Т. Шевченка⁴⁵.

В Одесі О. Андрієвський будучи членом Товариства любителів літератури, науки і мистецтва, прочитав більше десяти доповідей про російських та українських письменників, з-поміж яких А. Жемчужников, М. Добролюбов, Я. Полонський, А. Плещеева, Л. Толстой, А. Апухтін. Він став активним учасником видання «Літературної хрестоматії». О. Андрієвський був членом Одеського відділу Російського Географічного Товариства і дуже цим пишався. Йому довелося бути організатором вечірніх Європейських курсів в Одесі при школі Аксельруд⁴⁶.

Олексій Андрієвський активно працював в Одеському відділі Російського товариства охорони народного здоров'я, де очолював секцію з гігієни виховання і освіти. Завдяки його участі й ініціативі секція з моменту свого створення провадила широку діяльність. За його доповідями і з активною участю були розроблені суттєві питання фізичного виховання в школі і відпочинку школярів. Йому належить ініціатива створення лікувальних колоній для учнів у народних школах Одеси. Колонія відзначалась чистотою, порядком, комфортом. Щорічно у колонії перебувало понад 100 дітей – учнів міських шкіл, причому половина витрат покладалась

⁴³ Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – початок XX століття) : монографія / Н. С. Побірченко. – К. : Науковий світ, 2002. – С. 20.; Одесская «Просвіта» // Український вісник. – 1906. – № 5. – С. 313.

⁴⁴ Каманин И. Алексей Александрович Андриевский : некролог / И. Каманин // Киевская старина. – 1902. – № 9. – С. 428.

⁴⁵ Оп. 1. Спр. 888. Упоминается о том, что действительно Андриевский А. А. был членом Одесского артегического общества 1904 г., арк. 157.

⁴⁶ Оп. 1. Спр. 18518. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. Л. А. Смоленський, А. А. Андрієвський (Спомини), арк. 112.

на батьків, а друга половина фінансувалась Товариством У перший рік існування одна з таких колоній перебувала під його безпосереднім керівництвом⁴⁷.

Незважаючи на таку різноманітну і широку діяльність, О. Андрієвський не залишав журналістського просвітництва. Особливо багато статей він друкував у місцевих газетах та журналах про Т. Шевченка. Постать Т. Шевченка, як уже зазначалося, займала особливе місце в його житті. Характерним з цього приводу є його лист до В. Гнилосирова, доглядача могили поета в Каневі: «Дорогий земляче Василь Степанович! – Писав він у 1893 році, – сфотографуй і вишли, будь ласка, мені фотографію незабутнього для мене міста Канева, мою найкращу та найріднішу Батьківщину, а також сфотографуй пам'ятник видатному українському письменнику, поету, художнику, громадському діячеві Тарасові Григоровичу Шевченку, талановитому, незабутньому для всієї української інтелігенції»⁴⁸.

Пам'яті Шевченка він присвячував щороку в дні Шевченкових роковин статті не тільки в Київських та Одеських, але й в столичних виданнях, де висвітлював значення Шевченка. Він був ініціатором увінчення пам'яті рідного поета різними засобами⁴⁹.

Отже, Олексій Олександрович Андрієвський – надзвичайно активний діяч просвітницького руху. Куди б не закидала його доля, він завжди знаходив справу, що давала йому можливість нести світло знань народу. Його безпосередня участь у різних науково-просвітницьких товариствах, громадських організаціях відзначалася конкретними справами спрямованими на розвиток України.

---

⁴⁷ Отчёт о деятельности Комисии, заведывающее детскими лечебными колониями Общества охранения народного здравия за 1901 год // Журнал русского общества охранения народного здравия. – 1902. – № 9–10. – С. 7–12; Отчёт о состоянии Киевской 2-ой гимназии за 1882–83 учебный год. – К.: Тип-я С. В. Кульчицкого, 1883. – С. 68; Отчёт Одесского отдела русского общества охранения народного здравия за 1899–1900 г. – Одесса: Словянская типография Н. Хрясеголос, 1901. – С. 37; Отчёт Одесского отдела русского общества охранения народного здравия о летних школьных колониях за 1902–1903 г. – Одесса: [Б. в.], 1904. – С. 47.

⁴⁸ Оп. 8. Спр. 4497. Лист А. Андрієвського до Дорогого земляка многуважаемого Василя Степановича, арк. 12.

⁴⁹ О положении Общества имени Т. Г. Шевченка // Одесский листок. – 11 марта (№ 66).

